

Pomogáts Béla

Háromszor Kassán

A mögöttünk lévő hónapokban három alkalommal jártam Kassán: december 11-én Márai Sándor szobrának avatásán, március 4-én Dobos László és Beke Sándor *Földönfutók* című „történelmi játékának” ősbemutaján, végül március 13-án a nemzeti ünnep alkalmából. Mindig szívesen utazom a gyönyörű felvidéki városba, hiszen történelmi központja szinte újjászületett a mögöttünk lévő évtizedben (ebben Rudolf Schusternek, a szlovák állam korábbi elnökének, korábban a város főpolgármesterének vannak komoly érdemei), a nevezetes főtér barokk és klasszicista palotái, az egykori jezsuita templom és kollégium, valamint a magyar építészettörténet egyik grandiózus emléke: a gótikus Szent Erzsébet székesegyház az egyik legszebb és leggazdagabb közép-európai építészeti együttest alkotja (ámbar az utóbbiban nagyon is szükséges volna egy belső restauráció, a múltó idő nagyon is rajta hagyta nyomát a falfestményeken, a fafaragásokon, az oltárok díszítésén). És mindig szívesen találkozom kassai barátaimmal, közöttük többen az anyanyelvi mozgalom régi, hűséges munkatársai, a Thália Színházat (és a Márai Stúdiót) igazgató Kollár Péter pedig mindig igaz vendégszeretettel nyitja meg előttem (és Komlós Attila előtt, akivel együtt vettünk részt mindhárom kassai eseményen) a Márai Stúdió vendégszobáját. Az alábbiakban ennek a három kassai látogatásnak a tapasztalatait és tanulságait szeretném kissé megvilágítani az olvasó előtt.

December 11.: Márai-szoboravatás

Márai Sándornak, mint bizonyára jól tudja az olvasó, Kassa a szülővárosa, ahová mozgalmas élete során mindig is visszavágyott, hiszen korán, még tizenhét évesen kellett elhagynia a várost, először Budapestre költözött, ezt többszörös nyugat-európai vándorlás követte (Német- és Franciaországban), majd tartósabb letelepedés a magyar fővárosban, végül 1948-tól közel negyvenöt éves emigráció (Nápolyban, New Yorkban, San Diegóban). Kassa mindazonáltal mindig álmainak és nosztalgiáinak városa maradt, amelynek emléke későbbi művein is ott hagyta nyomát. Szülővárosa köré személyes mitológiát rajzolt, s valóban, kevés olyan régi magyar város akad, amelynek ehhez a Márai által létrehozott Kassa-mítoszhoz hasonló, titkokban gazdag, lírai mitológiája volna. (Talán csak Budának Krúdy Gyula műveiben, Nagyváradnak Adynál, Debrecennek Móricznál, Szekszárdnak Babitsnál, Szabadkának Kosztolányinál, Kolozsvárnak Cs. Szabó Lászlónál, néhány még bizonyára akad.)

Az a Kassa, amely köré regényeiben, önéletrajzi írásaiban és mindenekelőtt 1941-ben közreadott *Kassai őrvjárat* című könyvében Márai valóságos mitológiát költött, igazából talán nem is létezett a valóságban és a történelemben, csak az író képzeletében, álmaiban, nosztalgiáiban. Márai Sándornak, mint minden igaz írónak, alighanem egy nagy ívű álm töltötte be az életét: egy városról és egy országról, amely szerves rendben épül a történelmi idő egymásra rakódó rétegei szerint. Épül, akárcsak Thomas Mann lübecki polgárainak világa és életműve: célszerűen, következetesen, anélkül, hogy valami váratlan történelmi katasztrófa következtében számot kellene vetnie a rombolás erőivel. Ennek a valójában sohasem létezett életrendnek Márainál mindig Kassa volt a szimbóluma: szülővárosa, ifjúságának legendás otthona, ahová kalandos ifjúkorában mindig visszatért,

végül álmainak és nosztalgiáinak titkos városa, amelyet mindörökre el kellett vesztítenie. Valójában mitologikus város (ahogy Athén, Róma, Párizs, Prága és Pest-Buda), természetesen nem a térképen található meg, és talán még a történelemben sem. Templomtornyai, ódon épületei, rejtelmes sikátorai, küzdelmek között élő és szenvedő lakosai mégis léteznek: legendákban, az irodalomban, mindenekelőtt Márai Sándor műveiben. Időtlenül, a költészet imaginárius terébe zártan, valahol az álmok mélyén vagy inkább a valóság fölött – a közép-európai történelem fölött, a létnek egy másik, titokzatos rendjében, amely sohasem változik.

Ez a Kassa hosszú évtizedeken keresztül nem akart tudni Márai Sándorról, ahogy alig akart tudni a saját múltjáról (nem akart tudni Rákócziáról, a negyvennyolcas honvédekről, a német és a magyar polgárokról) sem. Már a nagy történelmi változások: az 1989–1990-es „rendszerelváltás” után foglalhata el Márai Sándor a maga méltó helyét szülővárosának emlékezetében. 1991-ben avatták fel emléktábláját azon a Mészáros utcai házon, ahol gyermekkorát töltötte (szülőháza még a harmincas években a városrendezési furor áldozata lett), akkor a szlovákiai magyar írók nevében Grendel Lajos, a Magyar Írószövetség képviselőjében jómagam beszélhettünk arról a lelki és erkölcsi örökségről, amelyet Márai Sándor szülővárosának polgárait hagyott. Most pedig, sokunk őszinte öröme, felavatták Márai Sándor szobrát a Mészáros utca végén található kis téren, közel ahhoz a régi épülethez, amelyben a kassai magyarok közösségi otthona működik.

A szobor fiatal felvidéki szobrász: Gáspár Péter munkája, és hadd mondjam el, hogy igen találó módon fejezi ki Márai Sándor egyéniségét, azt a keserűen meditatív és bizony a történelem által több alkalommal is megsértett emberi személyiséget, amely a lélek mély világában hordozza a maga súlyos sérüléseit. A szobor egy nagyobb méretű márványtömb előtt, karosszékekben ábrázolja az író, azzal a meditatív és kissé sértődött arckifejezéssel, amely több fényképéről ismerős. (Én is örök egy kis alakú, színes fotográfiát Márairól, a felvétel hátán 1987-es dátummal és az ő kézjegyével, nem tudom, kitől kaptam, úgy emlékszem, egy amerikai magyar barátomtól). A szobor alkotójának rokonszenves leleménye abban van, hogy Márai karosszékevel szemben elhelyezett egy üres karosszéket, mintha ismerkedésre, disputára hívogatná a tisztelgő vándort, az éppen arrafelé tartó járókelőt. Azóta többször is elmentem az emlékmű előtt, a karosszékebe soha nem merészt senki sem beleülni, eljátszottam a gondolattal, hogy egyszer elhelyezkedem Márai Sándorral szemben, és jól elbeszélgetünk.

A Márai-szoboravatást ünnepi események vették körül, az avatóbeszédeket Szili Katalin, a Magyar Országgyűlés szocialista elnöke, Csáky Pál, a pozsonyi kormány miniszterelnök-helyettese és Kassa város szlovák polgármestere tartotta. Felhangzott a magyar és a szlovák himnusz is. Az ünnepi alkalomba kétségtelenül keserű íz vegyült azzal a tüntetéssel, amellyel a gyülekezők egy része tiltakozott Szili Katalin jelenléte ellen, a kettős állampolgárság ügyében rendezett december 5-i népszavazás körül, valóban nem szerencsés szocialista állásfoglalások miatt. Úgy tudom, hogy az országgyűlés elnöke azok közé a (kevés) szocialista politikusok közé tartozott, akik nem vettek részt a „nem” mellett rendezett kampányban, ezért bizonyára nem érdemelte ki azt a heves ellenszenvet, amely a tiltakozó fellépés során vele szemben megnyilvánult.

Minderről hadd idézzem ide a jó nevű kassai történész és újságíró, Balassa Zoltán *Nézzünk a tükörbe* című írását a *Kassai Figyelő* című havilap márciusi számából. Ez az írás arról beszél, hogy vajon a felvidéki magyarság valóban azzal az elszántsággal védelmezte-e nemzeti identitását a „rendszerelváltást” megelőző évtizedek során, amelynek mindenképpen ki kellett érdemelnie a magyarországi választópolgárok korlátlan bizalmát és szolidaritását? S vajon a kisebbségi magyar közösségek valóban olyan kérlelhetetlen ellenállást tanúsítottak-e a megtörésüket célzó kommunista államhatalommal szemben, hogy most egyértelműen pálcát törhetnek az anyaországiak magatartása fölött?

„Összegzőképpen – olvasom Balassa Zoltán közösségi önbírálatot is megfogalmazó szövegét – egy nyugtalanító gondolatot kell ismét fölvetnem: nemzeti közösségünk zöme olyan kifogástalanul, önzetlenül és elkötelezetten, felelősségteljesen viselkedett az elmúlt évtizedekben és főleg a rendszerváltás adta szabadabb légkörben, hogy kiérdemeltük a magyar állampolgárok csodálatát és fenntartás nélküli támogatását, szolidaritását? A kérdés szándékosan maximalista fogantatású. Nézzünk már a tükörbe és vegyük számba büntetendő mulasztásainkat! Ne követeljünk másoktól olyasmit, amit magunk sem tudunk teljesíteni. Söpörjünk már egy kicsit a saját portánk előtt. Igen, a magyar társadalom beteg, mert egészséges nemzeti önvédelmét az elmúlt évtizedek alaposan kikezdték. De a betegséget gyógyítani kell, nem méreggel kezelni. S ehhez egy kis őszinte önvizsgálat nem ártana.” A Márai-szobor felavatásának ezek a szomorú mellékszövegei is megfontolásra valók, nem beszélve arról, hogy Márai Sándor aztán végképp nem érdemelte meg, hogy szülővárosában, szobrának avatása közben éles füttyögetés zavarja meg az ünnepet.

Március 4.: a Földönfutók bemutatója

Nem vagyok színikritikus. Ezért nem arról fogok beszélni, hogy a Beke Sándor által színpadra állított Dobos László-regény milyen dramaturgiai víziót érvényesített, még kevésbé arról, hogy milyen volt a színészek teljesítménye és milyenek voltak a díszletek. Egyébként mind a színészi játék, mind a díszlet meggyőző volt, legalábbis engem meggyőzött arról, hogy a Thália Színház egész közössége tudatában volt annak, hogy a színházi évad minden bizonnyal legjelentősebb produkcióját viszi a közönség elé.

Valóban, a *Földönfutók* a felvidéki magyar irodalom egyik leginkább jelentékeny színpadi műve, és az ideai évad mindenképpen leginkább jelentékeny felvidéki magyar előadása. Egyszerűen történelmi és közösségi, nemzeti és közép-európai igazságkeresése miatt. Mert hogyan is mondotta Shakespeare (sokat idézett) drámaírói „ars poeticájában”? „A színjáték – föladata most és eleitől fogva az volt és az marad, hogy tükröt tartson mintegy a természetnek, hogy felmutassa... a század testének tulajdon alakját és lenyomatát.” Márpedig volt-e általánosabb és megrendítőbb drámai tapasztalata a felvidéki (szlovákiai) magyarságnak a mögöttünk lévő huszadik században, mint a második világháború után elszenvedett megtorlás, a szülőföld elvesztése, a „földönfutás”? Erről a tragikus közösségi (nemzeti) szenvedéstörténetéről adott igen őszinte és alapos képet Dobos László 1967-ben Pozsonyban megjelent regénye: a *Földönfutók*, és erre tekint most vissza a Beke Sándor segítségével színpadra állított „történelmi játék”, amely a magam tapasztalatai szerint (hiszen ott voltam a bemutaton) is igen mélyen érintette meg a közönséget, felidézve igen sok felvidéki magyar család 1946-os, 1947-es „szenvedéstörténetét”.

„Az emlékezet szövevénye – így indult Dobos László regénye annak idején – kitapszott ösvényeket őriz... Arcokat hordunk magunkban, arcok mosódnak semmivé, majd tűnnek fel az előzők helyén. Mint a folyamok örök mozgása: elmegy és újra jön a víz.” Ezeket a valahai emberi arcokat – valójában emberi sorsokat és együttesükben egy nemzeti közösség sorsát – idézi fel, kelti új életre az egykori regény és most a színpadi mű. A felvidéki magyarság ugyanis, számtalan tapasztalat: irodalmi alkotás, társadalomtudományi vizsgálat, személyes vallomás és beszélgetés utal erre, máig nem tudott, nem is tudhatott szabadulni a háború után bekövetkezett jogfosztottság és a kényszerkitelepítés emlékeitől. Az akkor tapasztalt történelmi megpróbáltatások mindig is átszöttek, átszínezték ennek a magyar közösségnek a kollektív emlékezetét. Erről tett nagyhatású (csak igen nagy késéssel a nyilvánosság elé kerülő) vallomást Fábry Zoltán emlékezetes memorandumja (*A vádlott megszólal*), több szépirodalmi alkotás (elsőként éppen Dobos László regénye), Janics Kálmán 1979-ben nyugaton közreadott műve (*A hontalanság évei*), majd már a demokratikus átalakulás után a történész-szociológiai szakirodalom (például Vadkerty Katalin munkái).

A *Földönfutók* természetesen sokrétű epikai mű, nem csak a felvidéki magyarság kollektív kálváriáját mutatja be, teret ad (különben a magyarság kálváriájának keretében) az ott élő zsidóság „szenvedéstörténetének” is, igen hiteles képekben ábrázolja egy kelet-szlovákiai, határmenti kisváros (Királyhelmece) köznapi életét és emberi alakjait, és a színpadra viszi a szlovák katona (a regényben: a pilóta) és a magyar lány (Gallai Nelli) romantikusan szárnyaló, majd szomorú módon kifulladás szerelmének történetét is. (Különben ennek a szerelmi történetnek, legalábbis az én megítélésem szerint, mintha túlságosan nagy szerepet adna a színdarab dramaturgiai felépítése. A szerelmi történet ugyanakkor igen szemléletesen tanúsítja azt az igazságot, hogy az emberi élet igen lényeges, és éppen az „emberi lényeg” kifejező dimenzióiban, például egy férfi és egy nő kapcsolatában, igazán nem lehet szerepe az etnikai különbözőségnek!)

A regénytörténet sokszálú, középpontjában mindazonáltal a felvidéki magyarság jogfosztottságának és elüldözésének drámai történelmi tapasztalata áll. Hadd idézzem ide az egykor a regényben olvasott, és most a színpadon ismét megszólaló passzusokat: „Tiltott a magyar szó. Hallgass! Némuljatok meg! Bűnösök vagytok. Nincs számotokra hely az országban. Olvasom, betűzőm a falakra ragasztott rendeleteket.” Vagy egy másikat, amely ugyan (emlékezetem szerint) a színpadon most nem kapott szerepet, mégis az egykori regénytörténet egy fájdalmas csalódását szólaltatta meg: „A harmincnyolc után ideszívárgott anyaországiak még negyvennégyben, a front elől menekülve távoztak. Aki vétkesnek érezte magát, nem várta meg a felelősségre vonást. Itt csak azok maradtak, akiknek kenyerek a föld; a földet művelők és a földre éhes nincstelének. A reménykedők, a jobbat várók. Fél évezredes ősrégre vezethető vissza a parasztcsaládok múltja, az iparosoké, a zselléréké is. Ősrégi a nincstelének földéhsége is, tengernyi grófi birtok fekszik a hó alatt. Nem nyúlnak hozzá, nem osztanak földet. A tanyák béresházai fagyott tetveként tapadnak a földhöz. Lázás szemű szónokok húsz évig szították a reményt: eljön a forradalom, lesz föld, lesz föld... Mi történt? Hiába lett volna a háború? Mi lett a forradalommal? Az ígéretekkel? A béres továbbra is béres marad? A születés most nagyobb bűn, mint megszámlálhatatlan ember állatsorsa?”

És végül a kitelepítés valóban drámába illő képei. A regényben olvasom: „Kitelepítenek, batyut kötnek a hátunkra, amibe be kell hogy férjen az egész élet szorgalma. Mehetünk, nincs ránk szükség, visznek is erőszakkal. Kitől kérdeznek itt valamit? Ide csak a rendeletek érnek el meg a rádió hírei Párizsból, Londonból, Pestről, ahonnan segítséget remél a megnyomorított népelet. A madár visszatérhet, az ember nem láthatja többé otthonát. Az ember bosszúja kegyetlenebb a természet bosszújánál.” „Találgatjuk, fontolgatjuk a rémhírnek beillő nagyhatalmi döntéseket. Elképzeltetetlen, hogy elkövetkezzenek a barbárság napjai. Rákövesedünk a hírekre, mozdulatlanra dermedünk, mint a föld fagyába gurult búzaszem.” És valóban, a színpadi játék zárójelenetében megindulnak a bodroghközi magyarok, kezükben és hátukon szomorú batyukkal, hogy Magyarországon keressenek maguknak új hazát. Ez a végső jelenet a dráma legerőteljesebb mozzanata, benne valóban egy tragikusan fájdalmas történelmi igazságtalanság jelenik meg a maga szomorú és felháborító valóságában a kassai előadás nézői előtt. Mert lehet-e fájdalmasabb és igazságtalanabb döntés annál, mint ami egy őshonos emberi közösséget úz el szülőföldjéről és taszít a nincstelenség közé?

Ez a történelmi igazságtalanság valójában azóta is orvoslásra vár. És minthogy a „status quo ante”-t, vagyis az eredeti és természetes állapotot, közel két emberöltő után, természetesen már nem lehet helyreállítani, legalább a történelem (azaz a kismemzeti bosszúvágy és önzés, meg a nagyhatalmi bosszúvágy és közöny) ártatlan áldozatai kapjanak némi elégtételt: egy regényben, egy írói alkotásban, a színpadon. Az arisztotelészi dramaturgia értelmében minden drámai mű elsődleges stratégiája a katharsis, az erkölcsi megtisztulás előidézésében van. Ezt a kathartikus élményt láttam én a kassai előadás

nézőinek szemében, és csak kívánhatom, hogy előbb-utóbb jelenjen meg azoknak a szlovákoknak a szemében is, akikhez remélhetőleg egyszer majd eljut a *Vyhnančí*.

Március 13.: megemlékezés Magyarbődön

A felvidéki régió igen sok városához, községéhez fűződnek az 1848–1849-es magyar szabadságharc emlékei: Branyiszkónak, Nagysallónak, Komáromnak, Perednek és jó néhány más településnek történelmi legendája van. De milyen szabadságharcos emlékek fűződnek a Kassa közelében található Magyarbőd (szlovákul Bidovce) községhez? Kissé kutakodnom kellett, hogy ennek tudatában legyek. Valójában az 1849. január 4-i kassai ütközet emlékeiről van szó. Ezt az ütközetet magyar részről a Mészáros Lázár által vezetett, osztrák részről a Franz von Schlick által irányított csapatok vívták meg, a magyar sereg igen sok halottat, vagy kétszázat (miközben az osztrák csapatok összesen ötöt) veszített, és a főként kiképzetlen lovas nemzetőrökből szervezett felső-tiszai hadtestnek csúfosan vissza kellett vonulnia.

Az elesett magyar honvédeket Magyarbőd község református lelkésze temettette el közös sírba, erre később emlékoszlopot állítottak, és az utóbbi évtizedben rendre ott rendezték meg a kassai magyarok március 15-i megemlékezését a szabadságharc hőseiről. A község a huszadik század elején még színmagyar volt, mára elszlovákosodott, nincs magyar iskolája, és a magyar nevet viselő polgármester asszony szlovák nyelven olvasta fel megemlékezését, nem beszélvén magyarul. A temetőben rendezett ünnepség után a református templomban Erdélyi Géza, a felvidéki református egyház püspöke hirdetett ígét, a főként idősebb korosztályhoz tartozó magyarbődiek és a Kassáról érkező hivatalosságok, valamint néhány Magyarországról érkező vendég előtt. Ezen a március 15-i ünnepségen olvastam fel, sűrű hóesésben, a magyarbördi temető emlékoszlopa előtt az alábbi megemlékezést:

A történelem része életünknek, és aki erről megfeledez, az képtelen válaszolni a jelen kihívásaira. Nekünk, magyaroknak sem csupán a földrajzi térben van hazánk, otthonosságunk és tennivalónk: Dévénytől Brassóig és Eperjestől Újvidékig, hanem az időben, a történelemben is otthon vagyunk, otthon kell lennünk, hiszen a múlt a jelennek is része, egyszersmind a jövő, a mi közös jövőnk alapzata.

Mindezt azért mondhatom itt az 1848-as magyar forradalom és szabadságharc ünnepén – százötvenhét esztendővel ama március 15-e után –, mert minket, mai magyarokat, nemcsak a közös nyelv és a közös kultúra köt össze, hanem a közös múlt, a közös szellemi haza is. Az a történelem és az a szellemi haza, amely nemegyszer erősebb kötőerőt jelentett és erősebb szolidaritást teremtett, mint bármiféle politika. A politika, és kivált a pártpolitika ugyanis lehet időleges és mulandó, a történelem viszont olyan állandó tényező, amelyen nem változtathatunk, rá azonban építhetünk.

1848. március 15-e a magyar nemzet egyik legnagyobb közös ünnepe. Közös ünnep, amely teljesen függetlenül az első világháború után erőszakkal meghúzott politikai határoktól, valamennyiünket összeköt, éljünk Budapesten, Pécsen, Miskolcon, Kolozsváron, Szabadkán, Pozsonyban, Kassán vagy éppen Magyarbődön. Mint közös ünnep, a nemzeti szimbólumok közé tartozik, akárcsak a piros-fehér-zöld lobogó, a Szent Koronás nemzeti címer, Kölcsey *Himnusa* és Vörösmarty *Szózata*. Ezek a nagy történelmi szimbólumok jóval erősebb közösségi kötőerőt alkotnak, mint bármiféle politikai stratégia, kivált bármiféle pártpolitika. Ilyen kötőerőt alkottak akkor is, amikor jóformán nem lehetett a nyilvánosság színterein beszélni róluk, a lelkek mélyén, az egymástól elszakított magyar nemzeti közösségek lelke mélyén éltek és hatottak tovább. Akkor is, ha mondjuk, március 15-ét Kassán vagy Magyarbődön méltó módon megünnepelni sem lehetett.

A napokban láthattam a kassai Thália Színházban a közel négy évtizede megjelent Dobos László-regény: a *Földönfutók* színpadi változatát. Gondolom, az itt megjelentek

közül is sokan ismerik ezt a regényt, amely a felvidéki magyarság kálváriáját beszéli el a második világháborút követő időkben. Midőn a piros-fehér-zöld zászló, a magyar himnusz, a magyar iskolai oktatás és egyáltalán: a magyar szó tiltva volt. Tiltva volt március 15-e megünneplése is, de tudom, hogy titokban, családi körben, vagy éppen a lélek világában akkor is magasra emelkedtek az erőt adó ünnepi pillanatok. Azok a pillanatok, amelyek Petőfi és Kossuth, a forradalom és a szabadságharc történelmi emlékét emelték a köznapi tapasztalatok, az üldözöttség és az elnyomás köznapi tapasztalatai fölé.

Ezek a tragikus esztendőik, mi több, a kommunista zsarnokság ezekre következő fájdalmas évtizedei is mögöttünk vannak, 1848. március 15-e emléke és szellemisége mégsem fakult meg az idők során. Ellenkezőleg, talán minden azóta szerzett nagy, közös történelmi tapasztalat csak fényesebbé tette ezt az emléket. Mindaz, ami velünk: magyarországi, felvidéki, erdélyi, bácskai, kárpátaljai magyarokkal történt, nos, mindez csak újabb és gazdagabb értelem adott neki. Hiszen a „szabadság, egyenlőség, testvériség” megszengett európai és magyar eszményei vagy a *Tizenkét pont*ban megfogalmazott nemzeti kívánások mindig új értelmet kaptak az idők során.

Ma is lehet új és korszerű értelmük ezeknek a „magyar ígéknek”. A szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget most nem egy elnyomó, idegen hatalommal szemben kell követelni és érvényesíteni, hanem saját közösségi mulasztásainkkal, tehetetlenségünkkel, politikai tévedéseinkkel szemben. A szabadság, az egyenlőség és a testvériség minőségét, értékét kell érvényesíteni. Ami persze nem jelenti azt, hogy itt, a Felvidéken a magyarságnak már nem lenne – szabadság, egyenlőség és testvériség tekintetében – követelnivalója az államhatalomtól. Sokat változott életünk, közéletünk az 1989-es rendszerváltások után, azt azonban nem lehet elmondani, hogy minden tekintetben valóra váltak volna ama március 15-e szándékai, tervei és álmai.

Ma a magyarság az egész magyar nyelvterületen szomorú megosztottságban él, nemcsak az államhatárok osztják meg (még mindig túlságosan is radikálisan, holott az európai nemzetek közössége mindinkább egységesül, és a nyugat-európai országok között már régen lebontották a határsorompókat!), hanem ideológiai, politikai, pártpolitikai ellentétek is. Holott talán 1848. március 15-e éppen a nemzeti közösség egységét mutatja fel a legnagyobb követelményként. „Legyen béke, szabadság és egyetértés” – ez a jelige vezette be a *Tizenkét pont* nemzeti követeléseit. Felettebb időszzerű erkölcsi követelmény ez a jelenben is, hiszen a magyar nemzeti közösségben ma sem béke, sem egyetértés nem honol, sem Magyarországon, sem Erdélyben, és talán itt a Felvidéken sem. Magam igazán ezt a márciusi *Tizenkét pont*ot adnám át ünnepi üzenetként azoknak, akik ma a magyarság sorsát irányítják. Talán itt volna az ideje, hogy tanulmányozzák és megszívleljék a történelem üzenetét.

Folyóiratunk megjelentetését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.

